

‘De Kompenie’

Inderdaad, het was, zoals van Starckenborgh zich bewust was geweest, in 1942 bijna driehonderdvijftig jaar geleden dat de eerste Nederlanders in de Indische archipel waren verschenen: handelend volgens aanwijzingen van de ondernemende Jan Huygen van Linschoten die in 1583 als negentienjarige jongeman aan boord van een Portugees schip naar ‘Portugees Indië’ (een gebied op de westkust van het huidige India) was gevaren, daar vijf jaar had vertoefd en veel gegevens over de Indische archipel had verzameld, was in 1595 de uit Gouda afkomstige Cornelis de Houtman in opdracht van een associatie van diverse kooplieden, de ‘Compagnie van verre’, met vier schepen op weg gegaan naar Java, waar zich, aldus van Linschoten, nog geen Portugezen zouden bevinden. Van Linschoten had zich vergist: de Portugezen op Java maakten het de Houtman en de zijnen zo lastig dat dezen, ook door andere factoren, nergens op het eiland lading konden innemen. Was dus de tocht een mislukking? Ja, voorzover er geen financieel profijt gemaakt kon worden, neen, voorzover, zij het ten koste van zware offers (van de bijna tweehonderdvijftig schepelingen waren ruim honderdzestig omgekomen), de scheepsweg naar Indië was ontdekt. Bij nieuwe tochten door Nederlanders maakte men daar gebruik van en in 1602 werden de krachten van de zeevarende en handeldrijvende gewesten Holland en Zeeland gebundeld: de ‘Generale Nederlandse Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie’ werd opgericht. Zij was het die bijna twee eeuwen lang in de archipel de feitelijke vertegenwoordigster was van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden – de inheemsen spraken in de zeventiende en achttiende eeuw, en ook later, van ‘de Kompenie’, zulks niet zonder ontzag en soms ook niet zonder afschuw.

De functie die de Compagnie gedurende haar bestaan ging uitoefenen, valt niet los te maken van de samenlevingsvormen die zich vóór haar komst, alsook vóór de komst van de Portugezen, in de Indische archipel en daar met name op het volkrijkste eiland, Java, hadden ontwikkeld. Portugezen en Nederlanders schiepen niet een van de grond af nieuwe maatschappij maar knoopten aan bij die elementen van de bestaande welke hun doeleinden dienden, en zo ontstond in de zeventiende eeuw